

KOCSIS LÁSZLÓ

Filozófia konkluzív érvek nélkül:
beérhetjük-e azzal, hogy episztemikus
egyensúlyra törekszünk?¹

1. A filozófiai igazságokról és a konkluzív érvek
fontosságáról

Tózsér János szerint a filozófia alapvetően vagy elsődleges célját tekintve episztemikus vállalkozás, ám annak sikertelen. A filozófusok arra tesznek kísérletet, hogy filozófiai problémákat oldjanak meg, filozófiai igazságokat mondjanak ki (legalábbis bizonyos filozófusok filozófiáról alkotott képe alapján ezt az általános érvényű következtetést vonja le, ehhez lásd leginkább: Tózsér 2018, 135–139),² ám rendre elbuknak: nem oldanak meg filozófiai problémákat, nem mondanak ki filozófiai igazságokat. A gond leginkább az, hogy a filozófusok nem ismerik és a filozófiai vizsgálódásokat jellemző „rossz és megbízhatatlan igazságkereső” módszereknek (176) köszönhetően nem is fogják megismerni a filozófiai igazságokat.

Tózsér szerint a filozófiai problémáknak természetükből fakadóan nincs megoldásuk, de ez nem jelenti azt, hogy ne

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00216/20), illetve az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült. Továbbá a tanulmány megírásakor az FK 124970 projektszámú OTKA pályázat kutatócsoportjának tagja voltam.

² A továbbiakban, amennyiben a hivatkozás csak oldalszámot tartalmaz, akkor az Tózsér (2018)-ra referál.

lennének filozófiai igazságok. Az igazság pillanatai éppen azok, amikor ráébredünk arra, hogy filozófiai megfontolásokon alapuló premisszákat tartalmazó filozófiai érvek segítségével nem fogunk szert tenni filozófiai igazságokra. Íme:

[G]yenge episztemikus felszereltségünk ellenére is megismerhetünk bizonyos filozófiai igazságokat. Ezek természetesen nem bizonyos filozófiai problémák megoldásai. Épp ellenkezőleg: ezek az igazságok a filozófiai megismerés esendőségének a leleplezéséből származó igazságok. Ha úgy tetszik: *szeptikus igazságok*. (343–344.)

Tőzsér alapmeggyőződése tehát a következő: a filozófusoknak filozófiai problémák megoldásaiként szolgáló filozófiai igazságokat kellett volna vagy kellene kimondaniuk, de a filozófiai megfontolásokon alapuló érvek segítségével erre képtelenek. A kérdés ez: hogyan tehetnének szert a filozófusok nem a szeptikus igazság értelmében vett filozófiai igazságokra? Vagy legalábbis hogyan juthatna közelebb az ilyen igazságokhoz? Az egyetlen megoldás az lehetne, ha a filozófiában (is) elő lehetne rukkolni konkluzív érvekkel. Tőzsér szavaival:

[K]izárólag abban az esetben kellene elismernünk, hogy egy filozófus vagy filozófusok egy csoportja megoldott egy filozófiai problémát, ha előadott volna valamilyen *konkluzív* filozófiai érvet a megfelelő propozíció mellett, vagy a mellett, hogy valakinek egy korábban már megfogalmazott filozófiai érve konkluzív. Valamilyen konkluzív érve tehát *mindenképpen* szükség van – e nélkül nem megy. (106–107.)

De mi tesz egy érvet konkluzívvá? Tőzsér nem ad konkrét választ, de két dolgot biztosan állít az ilyen érvekkel kapcsolatban. Egyrészt vannak konkluzív érvek, de nem a filozófiában. Éspe dig azért nincsenek konkluzív filozófiai érvek – szól az indok-

lás –, mert egy konkluzív érven nem lehetnek filozófiai megfontolásokon alapuló kijelentések (23). Hogy miért nem, arra Tőzsér nem kíván szubsztantív magyarázatot adni, ugyanis ehhez mindenekelőtt tisztázni kellene, mit ért filozófiai megfontoláson. Ám mivel a filozófiai megfontolás fogalmának tisztázásához filozófiai megfontolásokra van szükség, jobbnak látja megkerülni a kérdést azzal, hogy ha konkluzív érv kidolgozására vállalkoznánk, akkor az érv során nem használhatunk premisszaként olyan kijelentést, amely filozófiai megfontolásokon alapszik, bármit jelentsen is ez. Az érv ugyan nem alapulhat filozófiai megfontolásokon, de tartalmazhat egyfelől empirikus kijelentéseket, másfelől truizmusokat (164–165); ez utóbbiak olyan kijelentések lennének, amelyeket mindannyian, további (filozófiai vagy nem-filozófiai) megfontolások, érvek és indokok nélkül igaznak tartunk (123). Így ugyan az érv nem lesz filozófiai, de legalább lehet konkluzív. Maga Tőzsér is – reményei szerint – empirikus kijelentésekre és truizmusokra alapozza a szkeptikus konklúzióját (164–179).

Másrészt pedig kitér arra, hogy a konkluzív érvek olyan érvek lennének, amelyek mindenkiől, aki az érv premisszáit megérti és igaznak tartja, ellentmondást nem tűrően kikényszerítik a konklúzió igaznak tartását is, és ily módon nagyon fontos eredményre vezetnek: köszönhetően a mindenkit meggyőző vagy letaglózó erejüknek, megszüntetik az olykor permanens nézeteltéréseket. Más szóval: az ilyen érvek képtelenné tesznek minket arra, hogy ha egyszer igaznak tartjuk a premisszákat, akkor racionális indokok alapján tagadjuk a konklúzió igazságát vagy higgyük a konklúzió ellenmondó kijelentést. A filozófiában uralkodó permanens nézetkülönbség szinte valamennyi problémát illetően jól mutatja, hogy a filozófiában nincsenek konkluzív érvek.

Magam sem vállalkozhatom most arra, hogy mélyreható elemzést adjam annak, hogy mik egy konkluzív érv szükséges és elégséges feltételei, de – mint arra alább kitérek – Tő-

zsernek nem ártott volna alaposabban körbejárnia a kérdést. (A konkluzív érvek természetéről, és filozófiában való felhasználhatóságukról lásd bővebben Ballantyne 2014, illetve Keller 2015). A magam részéről készséggel elismerem, hogy a filozófiában nincsenek konkluzív érvek. Ezen a ponton tehát egyetértek Tőzsérrel. Azonban a konkluzív filozófiai érvek hiányán alapuló tőzséri érvelést két szempontból is problémásnak látom.

Egyfelől, a konkluzív érvek is csak érvek: meglehet, hogy a konkluzív érvek az igazolás és a meggyőzés talán legkifinomultabb eszközei, de még ezek sem feltétlenül tesznek minket az igazság birtokosaivá. Egyetértést szülnek, nem igazságot. Ám ha így van, akkor óvva intenék mindenkit a konkluzív érvek episztemikus vállalkozásokban betöltött szerepének túlhangsúlyozásától. Egy érv akkor konkluzív, ha a konklúzióját nem tudjuk nem igaznak tartani, de a konklúzió minden körülmények közötti igaznak tartása sem jelenti azt, hogy a konklúzió igaz is. Előfordulhat, hogy konkluzíve érvelünk hamisságok mellett, ami egyúttal azt is jelenti, hogy egy per pillanat mindenkit meggyőző konkluzív érv nem feltétlenül állja ki az idő próbáját. A tudományok történetében számos esetben övezett széles körű konszenzus hamis kijelentéseket.

Másfelől, nem világos, hogy a filozófiában ténylegesen felhasználhatunk-e olyan konkluzívnak szánt érveket, amelyek premisszái nem filozófiai megfontolásokon alapulnak, vagyis olyanok, mint az empirikus kijelentések és truizmusok. Ilyen kísérletek mindenestre születtek már: vegyük csak Moore érvét, aki azzal, hogy felemelve a kezét kijelentette, hogy itt van egy kéz, konkluzíve próbált érvelni azon antiszkeptikus konklúzió mellett, hogy a külvilág létezik (lásd Moore 1939/1981); vagy ha elismerjük azt az empirikusan alátámasztott geológiai ténytet, hogy a kontinensek mozognak, akkor azzal konkluzíve cáfoljuk a zénoni tézist, miszerint nincs mozgás (lásd Ballantyne 2014). Egy pillanatig sem állítom, hogy

ezek az érvek valóban elérik a céljukat, csak azt, hogy felvetik a kérdést: lehet-e filozófiai igazságok mellett konkluzíve érvelni nem-filozófiai érvekkel, olyan kijelentéseket használva premisszaként, amelyek elfogadásához egyáltalán nem filozófiai megfontolások vezetnek? Voltaképp maga Tőzsér is a szkepticizmusa melletti konkluzív érv kidolgozásán fáradozik, és ezért oly fontos számára az is, hogy ez az érv még véletlenül se legyen filozófiai. Íme, a könyv egyik legmagabiztosabb, már-már önellentmondással kacérkodó passzusa:

Sokan úgy gondolják, hogy a szkepticizmus leszűkíti a lehetséges vizsgálódásaink körét, és nem nyújt cserébe semmit. Talán így van, de mindezt bőven kárpótolhat minket az a tény, hogy *a szkepticizmus igaz*. Mivel pedig a filozófia célja igaz proposíciók kimondása, nem becsülném alá ennek a jelentőségét. A szkepticizmus szerint az igazság így foglалható össze: a filozófia igazságkereső módszerei rosszak es megbízhatatlannak, ennél fogva a filozófusok a filozófia módszereinek alkalmazásával nem képesek olyan proposíciókat megfogalmazni, melyek igazságában normatív értelemben hihetnének. (231.)

Az a kérdés, hogy lehet-e filozófiai igazságok mellett olyan érveket felhozni, amelyben kizárólag empirikus igazságok és/vagy mindenki számára evidens igazságok (truizmusok) szerepelnek premisszaként, felvet egy problémát. Mivel a saját filozófiai megfontolásoktól mentes szkeptikus érvét Tőzsér konkluzív érvnek tartja az általa védelmezett szkeptikus filozófiai igazság mellett, ezért nyilvánvalóan hisz abban, hogy filozófiai igazságok mellett lehetséges konkluzíve érvelni kizárólag olyan premisszák felhasználásával, amelyek nem filozófiai megfontolásokon alapulnak. Ebben az esetben viszont Tőzsérnek ki kell zárnia, hogy ez olyannak is sikerülhet, aki egy szubsztantív filozófiai igazság mellett szeretne szintén nem filozófiai megfontolásokon alapuló premisszák felhasználásával

konkluzív módon érvelni. Elvileg semmiképp sem zárhatja ki ezt a lehetőséget, mivel akkor ez azt is jelentené, hogy képtelenség nem filozófiai megfontolásokon alapuló premisszák felhasználásával filozófiai igazságok mellett konkluzíve érvelni, amit magára is érvényesnek kellene tartania.

2. A vak, a skizofrén és a szkeptikus

Tózsér szerint tehát ahhoz, hogy a filozófia sikeres episztemikus vállalkozás lehessen, a filozófusoknak képeseknek kellene lenniük arra, hogy konkluzív érveket dolgozzanak ki. Ám ahogy arra kellő alapossággal és körültekintéssel kitér a könyvében: ezen elvárásnak a filozófusok képtelenek megfelelni. Ha viszont nem várhatjuk el, hogy a filozófia, mint episztemikus vállalkozás sikeres legyen és konkluzív érvekkel támassza alá az általunk preferált filozófiai álláspontot, akkor számba kell vennünk, hogy egyáltalán milyen viszonyba kerülhetünk az általunk preferált filozófiai állásponttal. Tózsér szerint háromféleképpen viszonyulhatunk az általunk kidolgozott vagy védelmezett filozófiai nézethez:

(i) *Episztemikus vakságban szenvedve.* Az episztemikus vakságban szenvedő filozófus meg van győződve arról, hogy az álláspontja episztemikusan kitüntetett, hogy nála van a bölcsek köve, hogy ő az, aki eljutott az igazsághoz, és ki is vannak dolgozva az érvei ennek alátámasztására. Az ilyen filozófus azért vak, mert képtelen reflektálni arra a tényre, hogy álláspontja csak egy a sok közül, amelyek közül egyik sem kezelhető episztemikusan kitüntetettként, mivel mindegyik mellett ugyanolyan jó érvek sorakoztathatók fel, ami egyúttal azt is jelenti, hogy ezen érvek egyike sem konkluzív.

(ii) *Episztemikus skizofréniában szenvedve.* Az episztemikus skizofréniában szenvedő filozófus látja, hogy az övével versengő

filozófiai elméletek episztemikusan egyenrangúak, hogy az ő álláspontja csak egy a számos, egymással inkompatibilis álláspont között, de képtelen arra, hogy feladja filozófiai álláspontját. Az ilyen filozófus skizofrén, mert hiába van tisztában azzal, hogy éppolyan jó érveket lehet felhozni egy olyan filozófiai álláspont mellett, amely ellentmond az övének, vagyis hiába látja világosan, hogy nincs konkluzív érv egyetlen filozófiai állítás mellett sem, mégis ragaszkodik az általa kidolgozott filozófiai nézethez.

(iii) *Metafilozófiai szkepszist gyakorolva.* A „telivér szkeptizmus” képviselőjévé váló filozófus az, aki a skizofrénhez hasonlóan képes felismerni, hogy az általa képviselt filozófiai álláspont csak egy az összes többi lehetséges álláspont közül, és egy kicsivel sem lehet meggyőzőbben alátámasztani racionális érvek segítségével, mint bármelyik másik versengő álláspontot, de a skizofréntól eltérően, ebből le is vonja a tanulságot: feladja a filozófiai álláspontját.

Tehát, a filozófiai álláspontokhoz való viszonyulásnak ez a háromféle lehetséges módja egyrészt függ attól, hogy elismerjük-e konkluzív érvek létezését a filozófiában vagy sem, másrészt függ attól is, hogy ha nem ismerjük el, hogy vannak konkluzív filozófiai érvek, akkor ebből milyen következtetést vonunk le. Még egyszer, az episztemikus vakságban szenvedő filozófus az egyetlen, aki szerint vannak konkluzív érvek a filozófiában, példának okáért ott vannak mindjárt az általa kidolgozott érvek az általa képviselt filozófiai álláspont alátámasztására. Ezzel szemben az episztemikus skizofréniában szenvedő filozófus nem hiszi, hogy vannak konkluzív érvek, belátja, hogy épp olyan jó érveket lehet felhozni az általa képviselt filozófiai vélekedésekkel szembenálló vélekedések mellett is, ám a konkluzív érvek hiánya ellenére ragaszkodik saját filozófiai vélekedéséhez. Végül, a metafilozófiai szkepszist gyakorló filozófus abból, hogy nincsenek konkluzív érvek levonja azt a – Tőzsér szerint egyedül helyénvaló – következtetést, hogy fel kell adnia a filozófiai álláspontját.

A tanulmány második felében, leginkább David Lewis metafizikájára támaszkodva amellet fogok érvelni, hogy ha nem is hiszünk abban, hogy vannak konkluzív érvek a filozófiában, még nem kell sem episztemikus skizofrének lennünk, sem metafizikai szkeptikussá válnunk.

Mindenesetre, Tözsér úgy mutatja be a filozófusok zömét, mint akik episztemikusan vakok és hisznek a filozófiai álláspontjuk konkluzív érvekkel való alátámaszthatóságában:

[M]ajdnem minden filozófus szentül meg van róla győződve, hogy a filozófia módszereivel igenis meg lehet ismerni bizonyos filozófiai igazságokat. Ha ez nem volna így, es nem tekinténék a filozófia módszereit bizonyos igazságok megragadására alkalmasnak, akkor értelemszerűen nem hoznának fel filozófiai érveket az álláspontjuk mellett, és nem lennének szentül meggyőződve róla, hogy ebben es ebben a filozófiai kérdésben már meg is találták az igazságot, ráadásul konkluzív érveket dolgoztak ki az álláspontjuk mellett (vagy legalábbis jóval jobbakat, mint a vitapartnereik). (227.)

Nem tagadom, hogy a filozófia sokak szemében ilyen vállalkozásnak tűnik: filozófiai igazságok keresése és kimondása, konkluzív érvek segítségével. Elismerem, hogy sok filozófus volt meggyőződve afelől és hiszi azt ma is, hogy kimondott vagy ki fog mondani filozófiai igazságokat, és ezen igazságok alátámasztására konkluzív érveket dolgozott vagy fog kidolgozni. Azt viszont tagadom, hogy csak ilyen lehet vagy ilyennek kellene lennie a filozófiának, hogy Tözsér teljes képet fest a filozófiáról, amikor a következő dilemma elé állít minket: vagy ki tudunk dolgozni konkluzív érveket az általunk hangoztatott vélekedések igazságának alátámasztására, vagy a filozófia soha nem fogja elérni a tulajdonképpeni célját. Éppen ezért nem tudom elfogadni Tözsér telivér szkepticismusát sem, mert ahhoz, hogy az érve működőképes legyen az általa favori-

zált és egyetlen lehetséges megoldásként bemutatott szkepticista konklúzió mellett, a filozófiának olyannak kell lennie, amit például Robert Nozick (1981, 4–8.) *kényszerítő erejű* filozófiának nevez. Márpedig akadnak néhányan, akik nem ilyennek látják. Mint arra utaltam, alább, miután röviden bemutatom, hogy milyen is ez a kényszerítő erejű filozófia, kitérek arra is, hogy miben áll és mi az alapvető célja a konkluzív érvek nélküli filozófiának, anélkül, hogy a konkluzív érvek hiánya skizofrén-né vagy szkeptikussá kellene, hogy tegyen minket.

3. A filozófia mint a vélekedések kikényszerítésének „tudománya”

Nozick szerint nincs kétség afelől, hogy a filozófiában arra treníroznak embereket, hogy minél jobb, lehetőség szerint, konkluzív érvekkel álljanak elő, továbbá, hogy egy filozófus sikeressége az alapján mérhető le, hogy hány embert sikerült meggyőznie az általa kidolgozott érvek segítségével. A legjobb érvek tehát azok, amelyek kényszerítő erejüknek köszönhetően kiütik, avagy letaglózzák a vitapartnereket, vagyis a konkluzív érvek. Nozick ekképp mutatja be a filozófiai vitákat erősen átható terminológiát:

[A]z érvek *erősek* és akkor a legjobbak, amikor *letaglózók*; az érvek *kikényszerítik* a konklúziót; ha hiszed a premisszákat, akkor hinned *kell* a konklúziót is; néhány érv nem visz be elég *ütést*; és lehetne folytatni a sort. Egy filozófiai érv arra irányuló próbálkozás, hogy rávegyen valakit arra, hogy higgyen valamit, akár akarja azt hinni, akár nem. Egy sikeres filozófiai érv, egy erős érv *kényszerít* valakit egy vélekedés kialakítására. (Nozick 1981, 4.)

Noha a filozófiában, különösen az analitikus filozófiában, kétségtelenül az a cél, hogy minél erősebb érvekkel álljon elő valaki az álláspontjának védelmében vagy másokéval szemben, Nozick elhibázottnak tartja a filozófiát kizárólag kényszerítő erejű érvek kidolgozására alkalmas diszciplínának tartani. Egyrészt, meggyőződése, hogy nem lehet valakit egy vélekedés kialakítására kényszeríteni, ha ő maga nem akar rendelkezni a kérdéses vélekedéssel. Másrészt, úgy látja, hogy a filozófia nem, vagy inkább, nem csupán mások érvekkel és bizonyításokkal való meggyőzésének terepe, hanem a magyarázatadásé, avagy a koherensebb és jobb megértésé. Ahogy fogalmaz: „számos filozófiai probléma annak megértésével kapcsolatos, hogyan van valami vagy hogyan lehetséges egyáltalán” (Nozick 1981, 8).

Természetesen, ha a filozófia tényleg olyan vagy olyannak kellene lennie, amilyennek Nozick a kényszerítő erejű filozófiát, Tőzsér pedig az episztemikus vállalkozásként felfogott filozófiát lefesti számunkra, akkor minden olyan filozófus, aki a konkluzív érvekkel megtámogatott filozófiai álláspontok kidolgozásánál szerényebb célokat tűz ki maga elé, az vagy pályát tévesztett, mivel nem a filozófia játékszabályainak megfelelően jár el, nem azon ügyködik, hogy konkluzív érvekkel támogassa meg az álláspontját, vagy álszent, mivel valójában igenis konkluzív érvek kidolgozásán fáradozik, azt mégis szerényebb köntösbe bújtatja, mondván, ő csak magát és esetleg néhány elvtársát akarja megnyugtatni arról, hogy filozófiai vélekedései racionálisan elfogadható vélekedések.

Azt Tőzsér (139–143) maga is elismeri, hogy a kortárs filozófiában tapasztalható némi változás, már ami a konkluzív érvek filozófiai szerepét illeti: mintha visszafogottabb hangvétel, alázatosabb attitűd, szerényebb célkitűzés jellemezné a filozófusok egy részét. Ezt azonban nem tekinti egyébnek, mint pusztán retorikai fogásnak. Majd amellet érvel, hogy még ha el is ismernénk a kényszerítő erejű filozófiai érvek kidolgozásánál

szerényebb célokat maguk elé tűző filozófusok igényét, hogy másra szeretnének vállalkozni, mint az álláspontjaik konkluzív érvekkel való megtámogatására, akkor sem vehetjük őket komolyan.

Hogy miért nem, azt Tőzsér három szempontból igyekszik bemutatni (141–143). *Ad egy*: egyáltalán nem teszik explicitté, hogy a céljaik szerényebbek, vagyis nem játszanak nyílt lapokkal. *Ad kettő*: ezen az alapon a filozófiában mindenkinek igaza van, elegendő, ha bármilyen racionális (nem konkluzív) érveléssel szolgálunk indokul a kérdéses álláspont elfogadása mellett. *Ad három*: a filozófiában nem annak kimondása a cél, hogy mit hihetünk, hanem az, hogy miben kell, hogy higgyünk, vagyis a célnak mindig egy filozófiai probléma végleges megoldásának kell lennie, ezt pedig igenis csak konkluzív érvek segítségével kivitelezhető.

Meggyőződésem, hogy ez a változás több mint retorikai fogás, és hogy érdemes komolyan venni a szerényebb célkitűzést: a megváltozott terminológia mögött valódi igények és mély belátások húzódnak meg, amelynek lényege, hogy más is lehet a filozófusok feladata, mint az, hogy konkluzív érvekkel kikényszerített vélekedéseket mondjanak ki, vagy hogy telivér szkeptikussá válva feladják a filozófiai álláspontjukat. Tehát e szerényebb metafizika képviselői maguk is azt mondják, amit Tőzsér: ne áltassuk magunkat, nincsenek mindenkit letaglózó, a versengő álláspontokat asztról lesöprő konkluzív érvek a filozófiában, ugyanakkor ebből nem a filozófiai álláspontunk feladásának kell következnie és nem is az episztemikus skizofrénia vonzó állapotként való elismerése. Az episztemikus kitüntetettség hiányának elismerése nem jelenti azt, hogy nem hihetünk többet az általunk favorizált filozófiai állásponban.

4. Filozófia konkluzív érvek nélkül: David Lewis episztemikus equilibriuma

De hát hogy nézne ki akkor a filozófiai elméletalkotás konkluzív érvek nélkül? Tőzsér szerint meglehetősen sután és, mondhatni, szánalomra méltón:

Minden érvelés az igazságot célozza, vagyis annak kimondását, hogyan vannak a dolgok. Piszkosul nehéz lehet abban a tudatban érvelni a filozófiai álláspontunk mellett, hogy az érveinkről eleve azt feltételezzük, hogy nem kényszerítik ki az igazságot! (187.)

[H]a egy filozófus (...) eleve lemond róla, hogy érvei konkluzívak legyenek, azaz megelégszik azzal, hogy a maga részéről „racionálisan” hihessen az álláspontjában (mivel ő maga és mások is folyamatosan alátámasztják újabb és újabb, persze nem konkluzív filozófiai érvekkel) – nos, ebben az esetben nem látom, mi akadályozhatná meg az illetőt abban, hogy a filozófiát minden episztemikus vállalkozások legsikeresebbjének és leggyümölcsözőbbjének ítélje. Elvégre, amit elvár, mindig is teljesült. Minden filozófiai álláspont mellett szólnak filozófiai érvek – ha pedig szólnak mellettük filozófiai érvek, akkor már is igazoltak, és amennyiben igazoltak, úgy máris „racionálisan” hisz bennük, aki filozófiai érvek miatt hisz bennük. Mi ez, ha nem paradicsomi állapot? Episztemikus Éden. Ugye ezt nem gondoljuk komolyan? (142.)

Azonban nem mindenki ilyen pesszimista. A filozófiát igenis lehet konkluzív érvek nélkül művelni, sőt, alapvetően konkluzív érvek nélkül lehet csak művelni, mert a filozófiában nincsenek és nem is voltak soha konkluzív érvek.

Ha a filozófiából mindig hiányoztak és hiányozni is fognak a konkluzív érvek, akkor világos, hogy ez mennyiben mond ellent

Tőzsér érvének. Egyrészt, ha a filozófia nem episztemikus vállalkozás, legalábbis abban az értelemben nem, ahogy azt Tőzsér állítja, vagyis ha nem igaz propozíciók vagy vélekedések kikényszerítése, akkor bizonyára más célja van. Másrészt, ha a filozófiának nem az igazságok kikényszerítése a célja, hanem valami más, akkor nem feltétlenül kell szkeptikussá válnunk, feladva a filozófiai álláspontunkat. Bizonyára a filozófiai vélekedéseink fenntartása másnak köszönhető, nem az azt támogató konkluzív érveknek.

Hogy lássuk, hogyan fest a filozófia konkluzív érvek nélkül, illetve milyen más célja lehet a filozófiának, mint feltételezetten igaz filozófiai vélekedések kikényszerítése, David Lewist hívom segítségül. Íme, tőle egy rövidebb és egy hosszabb passzus:

Ebben a könyvben [*On the Plurality of Worlds*] sehol sem fogsz olyan érvet találni, ami alapján el kell fogadjad az általam támogatott álláspontot, mondván, nincs alternatívája. Úgy vélem, hogy azok a filozófusok, akik ilyen érvekkel próbálkoznak, szinte sohasem érik el a céljukat, azok a filozófusok pedig, akik ilyen érveket követelnek, félre vannak vezetve. Néhány indokot hozok fel csupán, amely a releváns alternatívákkal szemben az én álláspontomat támogatja. Azt azonban nem gondolom, hogy ezek az indokok konkluzívak. (Lewis 1986, viii.)

Az az olvasó, aki az elméleteim alátámasztására felhozott letaglózó érveket [knock-down arguments] keresi, csalódottan fogja letenni a könyvet. Akár szép lenne a velünk egyet nem értő filozófusokat pusztán az érvek erejével letaglózni, akár nem, erre senki sem képes. A filozófiai érveket sohasem lehet konkluzíve megcáfolni. (Vagy csak nagyon ritkán: Gödelnek és Gettiernek talán sikerült.) Az elmélet túléli a megcáfolását, de ennek ára van. (...) [A] filozófiai érvekben az árat vesszük fontolóra. Talán ez az, amit többé-kevésbé konkluzíve eldönthetünk. Miután felfedtük az összes agyafúrt érvet, megkülönböztetést és ellenpéldát, még mindig kérdés marad a számunk-

ra, hogy milyen árakat érdemes megfizetnünk, összességében mely elméletek hihetőek, melyeknek vannak elfogadhatatlan és melyeknek elfogadható kontraintuitív következményei. Ezekre a kérdésekre lehet, hogy eltérő válaszokat adunk. És tényleg minden mérlegelve sem leszünk képesek olyan további érveket felfedni, hogy elsimítsuk az ellentéteket.

Másképp is lehetne, ha – ahogy arról néhány filozófus, úgy tűnik, meg van győződve – élesen el lehetne választani egymástól a „nyelvi intuíciót”, amelyekre kikezddhetetlen evidenciaként kell tekintenünk, és a filozófiai elméletet, amit minden áron össze kell egyeztetni az evidenciával. Ha így lenne, akkor csüggesztően sok konkluzív cáfolattal lenne dolgunk. De akármit is mondjunk a fundacionalizmus mellett más területeken, a filozófiai tudásnak ez a fundacionalista felfogása alapjaiban elhibázottnak tűnik. Az „intuícióink” egyszerű vélekedések; a filozófiai elméleteink nemkülönben. Némelyikük mindennapi tudásunkkal összeegyeztethető, némelyikük szofisztikált; van köztük partikuláris, és van köztük általános; az egyik tarthatóbb, a másik kevésbé. A lényeg: vélekedés valamenyny, és egy filozófus ésszerű célkitűzése az, hogy egyensúlyba [equilibrium] hozza ezeket a vélekedéseket. (Lewis 1983, x.)

És végül még egy Lewis-passzus kicsit korábbról:

Vannak, akik már álláspontok egész készletével felvértezve kerülnek először a filozófia közelébe. A filozófiának nem az a dolga, hogy bármilyen mértékben aláássa vagy igazolja ezeket az előzetesen kialakult véleményeket, hanem csupán az, hogy olyan módszereket próbáljon találni, amelyekkel ezek az elképzelések egy működő rendszerré bővíthetők. (Lewis 1973/2004, 95.)

Lewis szerint tehát vannak olyan prefilozófiai – természetes, a józan észből fakadó vagy akár tudományosan megalapo-

zott – vélekedéseink, meggyőződéseink, amelyekkel belépünk a filozófia termeibe, de nem azért, hogy ott hülyének nézzenek minket. Épp ellenkezőleg: mi másra támaszkodhatnánk, ha egy filozófiai álláspont mellett szeretnénk elkötelezni magunkat, mint arra, hogy mennyire hihető a kérdéses filozófiai elmélet számunkra, mennyire illeszkedik azokhoz a prefilozófiai vélekedéseinkhez, amelyekhez mindaddig ragaszkodunk, amíg nem a revíziójuk vagy az elvetésük az egyetlen lehetőség egy konzisztens vélekedérendszer kialakítására. A filozófiai elméletalkotás sikerességének két kritériuma van Lewis szerint, amelyekből a másodikra helyezem most a hangsúlyt: tehát túl azon, hogy szisztematikusnak kell lennie, tiszteletben kell tartania „azokat a prefilozofikus elképzeléseinket, amelyekhez szilárdan ragaszkodunk” (1973/2004, 95). Ha egy filozófiai elmélet semmibe veszi a prefilozofikus meggyőződéseinket, akkor egész egyszerűen képtelenek leszünk hinni benne. Ez nem jelenti azt, hogy ne revideálhatnánk néhányat e meggyőződéseink közül a szisztematikus elméletalkotás oltárán, nem vagyunk tévedhetetlenek, és nem lehetünk dogmatikusak sem, de mindennek meg van az ára. A szisztematikus, avagy a konzisztens rendszer kialakítása és a hitelt érdemlő elmélet kidolgozásának egyensúlyát kell megtalálnunk: az episztemikus equilibriumot. Nem lehet egy elmélet pusztán szisztematikus, de teljességgel hihetetlen, ahogy olyan elmélet sem lehetséges, amely az összes, sokszor egymással inkonzisztens prefilozofikus nézetünket képes lenne megőrizni.

Ha részletesen nem is elemezhetem, vegyünk egy lewis példát: a lehetséges világok realista elméletét. Az elméletet, ha egy mondatban kellene összefoglalni, valahogy így tennék rá kísérletet: minden, ami ebben a világban lehetséges vagy megtörténhet, egy másik (az általunk benépesített világtól eltérő) világban létezik vagy megtörténik. (Lewis más világgal kapcsolatos realizmusát másutt részletesebben is

elemzem, lásd Bács – Kocsis 2011.) E filozófiai nézet elfogadásához, majd részletes kidolgozásához – legalábbis Lewis részéről – a következő egyszerűen belátható vagy természetes, mondhatni, „zsigeri” meggyőződés szolgáltatja a motivációt: a minket körülvevő dolgok (beleértve magunkat) másképp is alakulhattak volna vagy alakulhatnának, mint ahogy ténylegesen alakultak vagy alakulnak. Mármost, a dolgok lehetséges alakulásával kapcsolatos modális meggyőződés annyiban racionális vélekedés, hogy nem számol a gondolkodás törvényeinek ellentmondó lehetőségekkel: nem lehetségesek kerek négyzetek, sem 2-vel oszthatatlan páros számok. Lewis szavaival:

A számomra hitelt érdemlő filozófiának egyebek mellett nemcsak az asztalokba és székekbe vetett naiv hitemet kell respekálnia, hanem azt az ugyancsak naiv hitemet is, hogy amely szerint ezek az asztalok és székek egészen másképp is elrendezhetőek lennének. A lehetséges világokra vonatkozó realizmus ezeknek az előzetesen adott modális elképzeléseknek a megszerezésére tett kísérlet – s ez az egyetlen sikeres kísérlet, amelyet ismerek. Modális véleményalkotó képességem színvonalához mérten – filozofálásomtól függetlenül – képes vagyok különbséget tenni a lehetséges világokat illető realizmus azon verziói között, amelyek összhangban vannak modális elképzeléseimmel, és azok között, amelyek nincsenek. Mivel hiszek saját véleményemben, ezért azt a változatot tartom igaznak, amely megfelel a modális elképzeléseimnek. Hiszem például, hogy léteznek világok, amelyekben a fizika eltér a mi világunk fizikájától, ezzel szemben nem hiszek olyan világokban, amelyekben a logika és az aritmetika különbözne a mi logikánktól és aritmetikánktól. Ez nem más, mint az arra vonatkozó naiv, prefilozofikus hitem rendszeres kifejtése, hogy a fizika lehetne másmilyen is, de a logika és az aritmetika nem. Nem ismerek egyetlen ezt alátámasztó érvelést sem, amely elkerülné

a körben forgást, de mindaddig, amíg ez a megingathatatlan hitem, metafizikai fejtegetéseim során tekintettel kell lennem rá. Semmivel sem tudok többet kezdeni azzal a filozófiai elmélettel, amelyik semmibe veszi szilárd, bár igazolatlan modális elképzeléseimet, mint azzal, amelyik semmibe veszi a székekbe és asztalokba vetett szilárd, bár igazolatlan hitemet. (Lewis 1973/2004, 95–96.)

Lewis szerint a filozófiai elméletalkotásnak nem az a feladata, hogy alátámassza vagy aláassa a prefilozófiai (jelen esetben modális) vélekedéseinket, hanem egy olyan szisztematikus filozófiai elmélet kidolgozása (ez lenne szerinte a lehetséges világok létezését állító elmélet), amely tiszteletben tartja azokat. De miért is olyan lényeges az, hogy egy filozófiai elmélet respektálja a nem-filozófiai megfontolásokon alapuló vélekedéseinket? A válasz egyszerű: másképp nem tudnánk hinni a kérdéses elméletben. Őszintén csak akkor hihetünk egy filozófiai elméletben, ha nem tesz minket hiteltelenné és irracionálissá. Ha úgy tetszik, a prefilozófiai vélekedéseink a filozófiai elméletek és tézisek hitelességének mércéi. Mindez nem jelenti azt, hogy lennének felülvizsgálhatatlan vélekedéseink. A nagy kérdés az lesz, hogy az egyensúly megteremtésének mekkora ára van, mely vélekedéseim felülvizsgálatával születhet meg az episztémikus egyensúly (Lewis episztémikus equilibriumának további elemzéséhez lásd Beebe 2018).

Nehogy azt gondoljuk, hogy Lewis az egyetlen, akinek meggyőződése, hogy a filozófiának szerényebb célokot kell maga elé tűznie. Hadd idézem itt Bertrand Russell, Lewis metafizikai meggyőződésével egybecsengő, bár a filozófiai megismerés lehetőségével sokkal inkább agnosztikusnak mondható álláspontot képviselő szavait:

Azt találjuk, hogy minden tudásnak az ösztönszerű [Tőzsér szóhasználatával: „zsigeri”] meggyőződések alapzatán kell fel-

épülnie, és ha ezeket elvetjük, semmi sem marad. (...) Természetesen *lehetséges*, hogy minden meggyőződésünk, vagy egyikük-másikuk téves, s ezért valamennyit legalábbis némi kétely fenntartása mellett kell elfogadnunk. Egy ilyen hit elvetésére azonban nem lehet *ésszerű alapunk*, legfeljebb egy másik, ugyanilyen hit. Ezért ha ösztönszerű meggyőződéseinket és azok következményeit rendszerbe szervezzük, megfontolva, melyek szükség esetén a leginkább módosíthatók vagy elvethetők; ha elfogadjuk továbbá, hogy adataink csakis és kizárólag ilyen ösztönszerű meggyőzések, akkor végül elérkezhetünk tudásunk jól elrendezett, rendszerszerűen szervezett összességéhez, melyben a tévedés lehetősége ugyan továbbra is fennáll, valószínűsége azonban csökken a részek kölcsönös összefüggésének és a jóváhagyásunkat megelőző kritikai vizsgálatnak köszönhetően.

A filozófia, ha többet talán nem is, de ennyit mindenképpen magára vállalhat. A legtöbb filozófus joggal vagy anélkül azt hiszi, hogy a filozófia ennél jóval többre képes, hogy más módon elérhetetlen tudást nyújthat a világegyetem egészéről és a valóság végső természetéről. Akár így áll a dolog, akár nem, a filozófia kétségkívül elvégezheti azt a szerényebb feladatot, amelyről mi beszéltünk, és azok számára, akik egyszer elkezdtek kételkedni a józan ész megfelelő voltában, ennyi bizonyára elég is annak a nehéz és fáradságos munkának az igazolásához, mely a filozófiai problémák szükséges velejárója. (Russell 1912/1996, 34–35.)

Mint korábban hivatkoztam rá, a szerényebb célokat maguk elé kitűző filozófusokat Tózsér három szempontból is komolytalannak tartja (141–143). Meggyőződésem, hogy ezt nem körültekintően teszi. *Ad egy*: ez az attitűd explicitté van téve, lásd Russell, Nozick és Lewis. *Ad kettő*: azt gondolom, hogy Tózsér felvetése az „episztemikus édenről” (142) nem ördög-től való gondolat, csupán megfelelő értelmet kell adni neki.

Ha episztemikus édenen nem azt értjük, hogy bármi mellett lehet sikeresen érvelni, hanem a különböző fajtájú vélekedések (legyenek azok mindennapi vélekedések, tudományosan alátámasztott, valamint szisztematikus filozófiai vélekedések) egyensúlyba hozására irányuló törekvés végcélját, akkor azt jelenti elérni ezt a célt, hogy képesek vagyunk őszintén hinni a lehető legtöbb vélekedésünk igazságában, ami nyilván megnyugtató állapot. *Ad három:* ha szerényebbek a célkitűzések, akkor nyilván nem lehetnek ugyanazok az elvárások sem: ha a cél az, hogy meggyőzzük magunkat, hogy eljussunk abba az állapotba, amikor a különböző vélekedéseinkből álló puzzle minden darabkáját helyére raktuk, akkor a filozófiát nem az objektív filozófiai igazságok megismerésének és kimondásának vállalkozásaként fogjuk fel, hanem az intuitív meggyőződéseink és a szofisztikáltabban kibontott filozófiai elméleteink koherens és átfogó világnézetbe ágyazásaként.

5. Zárszó: néhány idevágó megjegyzés a filozófia és a természettudományok viszonyáról

Tőzsér azt várja el a filozófiától, mint episztemikus vállalkozástól, mint amit a természettudományoktól: a tényeket leíró igazságokat, vélekedéseket kikényszerítő konkluzív érveket. Úgy vélem azonban, hogy Tőzsér ambivalensen diszkutálja a filozófia és a tudományok viszonyát. Amikor a filozófiát episztemikus vállalkozásként azonosítja be, nem véletlen választja olyan megközelítését magának az episztemikus vállalkozás fogalmának, amely nem kizárólag a tudományos vizsgálódásokat tekinti episztemikus vállalkozásnak, hanem minden olyan vállalkozást, aminek a célja igazságok keresése (36). Ezek szerint, még ha a filozófia és a természettudományok céljai azonosak is lennének (minthogy szerintem nem

azok), a filozófiát nem tekinthetjük ugyanolyan típusú episztemikus vállalkozásnak, mint a természettudományokat. Érttem, hogy Tőzsér miért az igazság és igazolás fogalmaival határozza meg az episztemikus vállalkozás fogalmát: a filozófiának nem kell tudománynak lennie ahhoz, hogy Tőzsér elverje rajta a port, mint sikertelen episztemikus vállalkozáson. Ám ha a filozófia másfajta episztemikus vállalkozás, mint a tudomány, akkor óvatosabban kell eljárunk a sikerességük megítélése kapcsán is. Szerintem olyannyira másfajta episztemikus vállalkozások, hogy mások a céljaik is. Egyetértek Ludwig Wittgenstein (1921/2004) két passzusával a filozófia és tudomány viszonyáról:

4.11 Az igaz kijelentések összessége az egész természettudomány (vagy a természettudományok összessége).

4.111 A filozófia nem tartozik a természettudományok közé. (A „filozófia” szónak valami olyat kell jelentenie, ami a természettudományok felett vagy alatt áll, de nem mellettük.)

Ha Wittgenstein jól látja ezt a viszonyt, akkor nem várhatjuk el ugyanazt a filozófiától, amit a tudománytól. Arra a kérdésre, hogy mit várhatunk el a filozófiától, szerintem Lewistól kapjuk az egyik plauzibilis választ. Eszerint a filozófia biztosítja vélekedéseink szisztematikus összehangolásának racionális módját, vagyis a célja az, hogy episztemikus egyensúlyt teremtsen a természetes meggyőződéseink és az azokkal való rendelkezés implikációit is szofisztikált módon számba vevő filozófiai vélekedéseink között. A filozófiában nem tényeket keresünk, éppen ezért a filozófusok célja nem lehet igaz kijelentések kimondása és konkluzív érvekkel való igazolása.

Irodalom

- Bács, Gábor – Kocsis, László (2011) Lewis a világok sokaságáról, *Magyar Filozófiai Szemle* 55. évf, 4. sz, 153–177.
- Ballantyne, Nathan (2014) Knockdown arguments, *Erkenntnis*, Vol. 79, No. 3, 525–543.
- Beebee, Helen (2018) Philosophical scepticism and the aim of philosophy, *Proceedings of the Aristotelian Society*, Vol. 118, No. 1, 1–24.
- Keller, John A. (2015) On knockdown arguments, *Erkenntnis*, Vol. 80, No. 6, 1205–1215.
- Lewis, David (1973/2004) Lehetséges világok (ford. Hunyady András), in Farkas Katalin – Huoranszki Ferenc (szerk.) *Modern metafizikai tanulmányok*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 91–98.
- Lewis, David (1983) *Philosophical papers. Volume I.*, Oxford, Oxford University Press.
- Lewis, David (1986) *On the plurality of worlds*, Oxford, Basil Blackwell.
- Moore, Gerald E. (1939/1981) A külvilág bizonyítása (ford. Vámosi Pál), in George Edward Moore: *A józan ész védelmében és más tanulmányok*, Budapest, Magyar Helikon, 197–241.
- Nozick, Robert (1981) *Philosophical Explanations*, Cambridge, MA, The Belknap Press of Harvard University Press.
- Russell, Bertrand (1912/1996) *A filozófia alapproblémái* (ford. Bánki Dezső) Budapest, Kossuth.
- Tőzsér, János (2018) *Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*, Budapest, Kalligram.
- Wittgenstein, Ludwig (1921/2004) *Logikai-filozófiai értekezés* (ford. Márkus György), Budapest, Atlantisz.